

Halet Çambel (1916-2014)

27 Ağustos 1916 tarihinde Berlin’de dünyaya gelen Halet Hanım, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde adı geçen, bir dönem Berlin Büyükelçiliği yapmış ardından Sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşa’nın torunudur. Halet’in babası, Berlin Askeri Ataşesi ve I. Dünya Savaşı’nda 51. Piyade Tümen Komutanı Hasan Cemil Bey’dir. Annesi Remziye Hanım ise dört dil bilen, **Mustafa Kemal**’in fikirlerini benimseyen ayrıca kadın hakları ve özgürleşmenin savunucusu olduğu ifade edilen bir şahsiyettir. Atatürk’ün yakın arkadaşlarından olduğu söylenen baba Hasan Cemil Bey, 1928 yılında yapılan seçimlerde Bolu Milletvekilliğine seçilmiş, 23 Mart 1935 tarihinde ise Atatürk’ün emri ile “**Türk Tarih Kurumu Başkanlığı**” görevine getirilmiştir. Bu görevi esnasında özellikle arkeoloji alanında yürüttüğü başarılı çalışmalar sonucunda 1939 yılında Berlin’de bulunan Alman Arkeoloji Enstitüsü’nün onur üyeliğine seçilmiştir.

Halet ÇAMBEL

Böyle kültürlü bir ailede yetişen, genç Cumhuriyet’in en renkli ve önemli kadın şahsiyetlerinden biri olarak tanınan Halet Çambel spor ve arkeoloji, buna bağlı olarak müzecilik, filoloji, etnografya, mimarlık ve akademisyenlik gibi pek çok alanda çalışmalar yürüterek ulusal ve uluslararası nitelikte başarılar elde etmiştir. Yaşadığı dönemde bilim insanı kimliği ile özellikle “arkeoloji ve prehistorya” alanındaki akademik çalışmalarıyla ülkemizde bu alanların gelişimine önemli ölçüde katkı sağlayan ilk kadın aydınlarımızdandır. Muhacir bir Türk kızı olan Halet, ilk eğitim hayatına Almanya’da başlamış, 1924 yılında henüz sekiz yaşındayken ailesinin Türkiye’ye dönmesi üzerine eğitimine İstanbul’da devam etmek zorunda kalmıştır. Nitekim ortaokul ve lise öğrenimini Arnavutköy’de bulunan Amerikan Kız Koleji’nde tamamlamıştır. Çocukluğunda zayıf bir bünyeye sahip olduğundan ötürü spora yönelen Halet, çocuk yaştan itibaren yüzme, okçuluk, kürek, binicilik gibi spor dallarıyla ilgilenmiş, Amerikan Kız Koleji’nde okuduğu dönemde ise Beden Eğitimi Öğretmeni Alexander Nadolski’den eskrim eğitimi almıştır. 1935 yılında lise öğrenimini başarıyla tamamladıktan sonra Fransız hükümeti bursuyla Paris’te bulunan Sorbonne Üniversitesi’nde üç yıl Arkeoloji eğitimi almıştır. Halet, Alman aksanlı Fransızcasıyla Paris’te bulunduğu bu dönemlerde bir yandan üniversite eğitime devam ederken diğer yandan eskrim ve binicilik sporuyla ilgilenmeyi sürdürmüştür.

1936 yılında Almanya/Berlin’de yapılan Olimpiyat Oyunları’nda Atatürk’ün isteği üzerine kendisi gibi eskrimci olan Suat Fetgeri Aşeni ile birlikte Türkiye’yi temsil eden ilk kadın millî sporcu olmuştur. Burada kayda değer bir başarı gösteremeseler de Olimpiyat Oyunları’na katılan ilk Türk ve Müslüman kadın sporcular olarak tarihe geçmişlerdir. Bu turnuva sırasında Alman politikacı Adolf Hitler tarafından görüşmeye çağrıldığı, Çambel’in ise hükümetin izni olmadan görüşmeyeceğini bildirerek reddettiği söylenir. Avrupa’da bulunduğu süre zarfında İtalyanca, Almanca, Fransızca ve İngilizceyi ileri düzeyde öğrenen Halet, eski Ön Asya ölü dillerinden Hititçe, Eski İbranice ve Akadca’yı da iyi derecede öğrenmiş ve bu alanda uzmanlaşmıştır. 1938 yılında Sorbonne Üniversitesi’ndeki lisans eğitimini tamamladıktan sonra aynı üniversitede lisansüstü çalışmalarına başladıysa da İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi üzerine eğitimini yarım bırakarak Türkiye’ye dönmüştür.

1938 yılında Atatürk’ün ölüm haberini alınca derin bir üzüntü duyan Halet, “Atatürk’ü devam ettirmek, başladıklarını tamamlamak” düşüncesiyle bir takım görevler üstlenmek ister ve bu doğrultuda ilk kez, Alman Arkeoloji Enstitüsü

Başkanı Kurt Bittel idaresindeki Hattuşaş Boğazköy kazısına katılır. Boğazköy kazısındaki başarılı çalışmalarından dolayı daha sonraki yıllarda bu mevkiinin soy ismine izafeten “Çambel Tarlası” olarak anıldığı bilinir. Çambel, 1939 yılında Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından Afyon’da yürütülen Yazılıkaya/Midas Antik Kenti kazısına da iştirak eder. Bu kazıda birlikte çalıştığı kazı başkanı Dr. Emilie Haspels ile İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde çalışmalarına devam eder. Bu zaman zarfında üniversitede kadro olmadığından ötürü kısa bir süreliğine Haydarpaşa Lisesi’nde Fransızca öğretmenliği yapar. 1940 yılında İstanbul Üniversitesi’nde görev yapan Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert’ten asistanlık teklifi alır. İkinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği dönemde kazı çalışmalarıyla birlikte akademik hayatına da devam eden Halet Çambel, 1940 yılında birlikte çalışmalar yürüttüğü, siyasi hükümlü olduğu bilinen Mimar Nail Çakırhan ile evlenir. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nde bilimsel çalışmalarına devam eden Halet Çambel, 1943 yılında doktora çalışması için Türk Tarih Kurumu adına Kırşehir/Hashöyük’te kontrol kazısı çalışmalarına katılır ve bu çalışmalarında elde ettiği başarılar neticesinde yeterliliğini ispatlayarak 1944 yılında doktorasını tamamlar. Bundan sonraki dönemde arkeolojik kazılarda daha fazla yer almaya başlayan Çambel, bu süreçte Hititoloji profesörü Bossert ile birlikte Anadolu’da pek çok araştırma gezisinde bulunarak saha çalışmaları yapar. 1945’te Bossert’ in başkanlığında arkeoloji ve filoloji asistanı olan Nihal Ongunsu ve Muhibbe Darga ile birlikte Kayseri ili Develi ilçesi İncesu mevkiinde araştırmalara katılır. Bir yıl sonra aynı ekiple birlikte Çukurova bölgesinde yaptığı saha çalışmaları sonucunda, Osmaniye’de tarihsel geçmişi Asur-Hitit dönemine kadar uzanan Karatepe’yi keşfederek buradaki kazılara başlar. 1948-1949 yıllarında Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından yürütülen Afyon Yazılıkaya/Midas Antik Kenti kazısında da yer alarak bir kalkolitik mezarın keşfinde bulunur. Ancak Çambel idaresinde başlayan bu Yazılıkaya kazı çalışmalarının, İcra Vekilleri Heyetinin 23/8/1955 tarihli ve 5735 sayılı kararnamesine göre, yine İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü adına Prof. Albert Gabriel idaresinde devam edilmesine karar verilir. Bu süreçte, 1946 yılında Karatepe’de başlayan kazı ve restorasyon çalışmaları ise 1952 yılında son bulur. Çambel, Karatepe’de ortaya çıkarılan arkeolojik buluntuların restorasyonu, korunması ve sergilenmesi için Türkiye’nin ilk “açık hava müzesi” olan Karatepe-Aslantaş Milli Parkı’nın kuruluşuna da öncülük etmiştir. Bundan başka kendisini Adana Ovası hükümdarı olarak tanıtan Asativatas’ın öyküsünü dile getiren iki dilli (Fenike ve hiyeroglif) yazıtlar, yine Çambel sayesinde bulunmuştur. Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığının 11/2/1952 tarihli ve 40/446 sayılı yazısı ve Bakanlar Kurulunun 14/2/1952 tarihli bir kararnamesi ile Prof. Dr. Kurt Bittel’in Başkanlığında Doç. Dr. Halet Çambel’in Çorum İli Sungurlu ilçesine bağlı Boğazkale mevkiinde de kazı çalışmalarına başlamasına izin verilir. Bir yandan kazı ve arkeoloji çalışmalarını devam ettiren diğer yandan ise akademik çalışmalarını sürdüren Çambel, 1960 yılına gelindiğinde, Üniversiteler Bürosu’nun 15/4/1960 tarihli tezkeresine cevaben dönemin Cumhurbaşkanı tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji profesörlüğüne atanır.

Profesör olduğu sene 27 Mayıs Darbesi’nin gerçekleşmesi ve sonrasında çeşitli üniversitelerde görev yapan 147 öğretim üyesinin üniversitelerden atılmasıyla İstanbul Üniversitesi’ndeki görevine son verilmiştir. Ancak buna aldırmanın Halet, “*ülkemden beni kovacak değiller ya, çalışmaya devam, Cumhuriyet’in kurucu kuşağıyız biz, Atatürkçü düşünceyle yetiştik. Kendimizi feda ederiz, çekilmeyiz kenara*” diyerek Karatepe’deki çalışmalarını eşyle birlikte sürdürmeye devam etmiştir. Dahası bu çalışmaları sırasında köy çocuklarının eğitimi için okul seferberlik komitesi dahi kurarak kısa bir sürede köyün can damarı olmuştur. Darbe sonrası bir süreliğine Almanya’ya giderek 1962 yılında Almanya’da Saarbrücken Üniversitesi’nde konuk öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. Misafir öğretim üyesi olarak bir yıl burada çalışan Halet Çambel şartların düzelmesinin ardından Türkiye’ye geri dönmüş ve akabinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde “Prehistorya Kürsüsünü” kurmuştur. İlk dersi ise “*topluma yararlı olmak, taş üstüne taş koymak*” konulu olmuştur. Kazılarını da ihmal etmeyen Çambel, İller

Bankası'nın desteğini alarak Çukurova bölgesindeki arkeolojik değerlerin saptanmasına yönelik çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir. Ardından Keban Barajı'nın kurulacağı bölge başta olmak üzere Aşağı Fırat Bölümü'nün arkeolojik projelerinin oluşturulması için Elâziğ, Tunceli, Malatya, Diyarbakır, Urfa, Siirt illerinde çalışmalar yürütmüştür. 1964 yılında Elâziğ ve Tunceli'de özellikle Pertek ve Keban çevresinde Chicago Üniversitesi'nden Robert John Braidwood ile yürüttüğü kazılarda, o dönem ODTÜ Rektörü olan Kemal Kurdaş'ın da desteğini almış, böylece ülkemizde ilk defa multi-disipliner bir ekiple çalışma yaparak tarihe geçmiştir. Bu kapsamda Diyarbakır'da yapılan diğer kazılarda dünyanın en eski köyü ve ilk yerleşim yerlerinden birisi olarak kabul edilen Çöyönü'nde antik bir köy ve höyük keşfedilmiştir. Yine Çambel'in çabalarıyla kurulan "İstanbul-Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırma Kamu Projesi" çerçevesinde, 1964 yılında Urfa-Bozova'da Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası ile 1968 ve 1970 yıllarında Diyarbakır Girikihacıyan kazıları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1976'da TÜBİTAK'a bağlı bir "Arkeometri Ünitesi" kurulmasına katkıda bulunmuştur.

1984 yılına gelindiğinde yaş haddi nedeniyle üniversiteden emekli olmasına rağmen yapılacak onca iş var düşüncesiyle tekrar Karatepe'ye dönen Çambel, çalışmalarına emeklilik süresince bir müddet daha devam etmiştir. Buradaki çalışmaları sırasında Çukurova ahalisini yakından tanıma fırsatı bulan ve yöre insanıyla kaynaşan Halet Çambel, bölge insanı arasında "Halet Abla" olarak tanınmıştır. Keza Anadolu'da her türlü hastalığın yaygın olduğu dönemlerde Yazılıkaya ve Frigya bölgelerinde çalışırken de Anadolu köylüsüne ilaç, merhem olmuş ve yöre halkından ilk teşekkürünü "Doktor Halet" adıyla almıştır. Türkiye coğrafyasının sosyo-kültürel ve tarihi değerlerini keşfetmeyi, onları korumayı kendisine ilke edinen Çambel, ülkemizin kültür varlıklarının yerinde yani doğal çevre ortamı ile birlikte korunması, planlamalarının yapılması ve onların turizme kazandırılarak Türk toplumuna sosyo-ekonomik açıdan fayda sağlamasına yönelik olarak da projeler gerçekleştirmiştir.

Karatepe'deki çalışmaları sırasında kendisine gelen köy okulu müdürünün, "*hocam sizi kırmazlar beni Adana'ya aldırır mısınız?*" sözüne "*Bizim kuşağımız Atatürk kuşağıydı. Günün felsefesi insanların kişisel hırslarından uzak, karşılık beklemeden kendi bilgilerine, yeteneklerine ve güçlerine göre taş üstüne bir taş, bir tuğla üstüne bir tuğla koymak, topluma, ülkeye hizmet etmek, ülkeyi el birliğiyle kalkındırmaktı...*", "*köyden kente kaçmaya uğraşan öğretmenler yerine kendi köyünü kalkındıracak köy çocukları öğretmen olarak yetiştirildi. Peki, bize böyle ne oldu, şimdi ne olacak...*" şeklinde cevap verdiği anlatılmaktadır. Karatepe'deki son ziyareti sırasında ayrıca şunları da dediği kayda alınmıştır: "*Gününde hocalarımız bizi bir taş üstüne taş, bir tuğla üstüne bir tuğla koymak üzere yetiştirmişlerdi. Günümüzde ise artık yaptığımız iş gerekli olanı (görevlerini) yapmayanların yapmadıklarını yapmaya çabalamak yani boşluk doldurmak oldu. Artık öğrencilerime dediğim gibi, "İşini gücünü edeceksin feda, Türkiye'de tek görev def'i bela" saygılar, selamlar*".

Halet Çambel yoğun çalışma temposuna rağmen yazmayı, kalıcı eserler bırakmayı da ihmal etmemiştir. Multi-disipliner bir bilim insanı olarak arkeolojik çalışmalarının yanı sıra kazılarını yürüttüğü Çukurova'daki Karatepe bölgesinin fıkralarını yayınlamıştır. Ayrıca İngilizce ve Türkçe eserler de yazmıştır. Eserlerinden bazıları; *Çok Dilli Arkeoloji Sözlüğü, Midas Kenti Kazıları ve Dağlık Frigya Bölgesi'ndeki Araştırmalar, Frigya, Light on Top of the Black Hill, Karatepeli Fıkraları, Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I. Cilt, Kumkale: Toros Eteklerinde Bir Haçlı Kalesi'*dir. Halet Çambel, Türk toplumunun hafızasında önemli ölçüde yer edinmesine rağmen hakkında yazılanlar oldukça sınırlıdır. Birkaç makale dışında Osmaniye Eski Valisi İsa Küçük tarafından kaleme alınan "Halet Abla Destanı" ile Halet Çambel ile yaptığı söyleyişi İngilizce olarak kitaplaştıran Melih Güneş'in "Halet Abla İle Buluşma" adlı eserleri onun hakkında yazılan en önemli kaynaklardır.

Hayatı boyunca birçok başarıya imza atan Halet Çambel, 1995 yılında Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyeliğine seçilmiş, Boğaziçi Üniversitesi, Tübingen Üniversitesi, Mersin Üniversitesi gibi üniversiteler tarafından kendisine şeref ve onur doktorası verilmiştir. 1986 yılında İtalya’da aldığı “Adelaide Ristori Ödülü”, 2005 yılında Hollanda Devleti tarafından verilen “Prens Claus Ödülü” ile 2010 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından verilen “Kültür ve Sanat Büyük Ödülü” ise Çambel’in aldığı ödüllerdendir. Osmaniye’nin Kadirli ilçesi Karatepe mevkiinde kurduğu Türkiye’nin ilk açık hava müzesi ve milli park bölgesine yakın bir yerde yapılan okula da “Prof. Dr. Halet Çambel İlköğretim Okulu” adı verilmiştir.

Halet Çambel, çocuk sahibi olmasa da arkasında pek çok başarılı proje ve eser bırakarak kendi çocukluğu ve gençliğinin geçtiği Arnavutköy’deki evinde 12 Ocak 2014 tarihinde vefat etmiştir. Ailesinden kalan, eşiyile birlikte hayatını geçirdiği, Türk entelektüel çevresinin uğrak mekânı olarak bilinen kırmızı, ahşap yalısını ise vefatından az bir zaman önce Boğaziçi Üniversitesi’ne bağışlamıştır.

Hatice Tuğba AKDOĞAR AKBULUT

KAYNAKÇA

BCA, “Kararlar Daire Başkanlığı”, 30.18.1.2/128.13.12.

BCA, “Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı”, 30.11.1.0/282.14.4.

BCA, “Kararlar Daire Başkanlığı”, 30.18.1.2/140.76.14.

KÜÇÜK, İsa, **Halet Abla Destanı**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul, 2010.

ÖZDOĞAN, Mehmet, “Aydın, Bilim İnsanı, Eğitimci, Arkeolog Halet Çambel”, **Toplumsal Tarih**, Yay. Tarih Vakfı, S. 243, Mart, 2014, 35-39.

ÖZDOĞAN, Mehmet, “In Memoriam Halet Çambel (1916-2014)”, **Paléorient**, Vol. 40, No. 1, 2014, 9-11. Ayrıca bk. <https://www.jstor.org/stable/24672266>

GÜLEN, Tuğba, “Cumhuriyet ile Birlikte Anadolu’ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 9, S. 2, Aralık 2016, 1015-1028.

Times, The (United Kingdom), Jan 25, 2014, p. 77. Erişim için bkz.

<http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=3&sid=060533db-4a6d-4da4-9e3f-ba5bda90321f%40sessionmgr103&bdata=Jmxhbm9dHlmc2l0ZT1lZHMtYm90ZGZQ%3d%3d#AN=7EH81631856&db=n5h>

Akşam Gazetesi, “Develi’de Arkeoloji Araştırmaları”, 27 Ekim 1945, s. 7.

Ulus Gazetesi, “Çukurova’da Eski bir Eti Şehri Harabesi Meydana Çıkarıldı”, 5 Mart 1946, s. 2. Erişim için ayrıca bk.

<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/163539>

Ulus Gazetesi, “Karatepe”, 7 Kasım 1946, s. 5. Erişim için ayrıca bk.

<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/135283>

Kullanın fotoğraf için bk

http://www.akyaka.org/cakirhan/halet_cambel/halet_cambel_hakkinda.htm

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halet-cambel-1916-2014/?pdf=4339> adresinden erişilmiştir